

Torben Arboe Andersen:

Kan man brodde en klæpning?

– på sporet af en jysk tærsketerminologi

Indtil mekaniseringen af landbruget satte ind i slutningen af forrige århundrede, foregik tærskningen af korn normalt med plejl. Flere steder har man dog også foretaget en foreløbig tærskning ved at slå negtoppene mod noget hårdt og fast. I dialekterne anvendtes der adskillige særegne ord – eller kendte ord tillagt en særlig betydning – i forbindelse med tærskningen, både for dele af tærskearbejdet og for de “produkter”, der blev resultatet af tærskningen. Nogle af de vigtigste af disse ord og betegnelser vil jeg i det følgende gennemgå for Jyllands vedkommende. Herunder vil jeg også (i afsnit 2) kort omtale hele den omstændelige proces, det i gamle dage var at få kornet tærsket og færdigbehandlet på loen, før det evt. skulle videreforarbejdes til forskellige formål på en gård med en høj grad af selvforsyningsøkonomi.

1. Foreløbig tærskning.

1.1. Uden brug af plejl.

Det var tit nødvendigt at tærsk lidt korn allerede i høsttiden, eller når kornindkørselen begyndte. Man skulle have ny rug til sædekorn (vintersæden skulle helst sås i september), og måske var kornet fra høsten året før opbrugt, så man også manglede rug til brødbagning. Men på dette tidspunkt havde man sjældent tid at foretage egentlig tærskning; for det meste var vejret også så varmt, at det var ubehageligt at stå på loen og svinge plejlen. For at få lidt korn tærsket i en fart greb man da (som i andre lande¹) til en enkel metode: man tog nogle neg og slog toppene hårdt mod fx en planke eller en stige, derved faldt mange af de tungeste kerner af. Om denne form for tærskning anvendes især ordene *knage*, *brodde* og *skrifte*. Som kort 1 viser, er det mest udbredte ord ‘at *knage*’: det brugtes i Vendsyssel, det nordlige Himmerland samt Midt-

¹ Jf. Dan Trotzig: *Slagan och andra Tröskredskap* (= plejlen og andre tærskeredskaber). Stockholm (1943) s. 115 ff.

og Sydvestjylland); også ‘at *brodde*’ anvendte man i Vendsyssel og desuden på Samsø, mens ‘at *skrifte*’ blev anvendt i det nordvestlige Himmerland og på Mols og muligvis større dele af Djursland (jf. det følgende).

Knage.

Udtalen af *knage* er *kna·q* i det nordjyske, *knå·q* i det vestjyske område. I Vendsyssel slår man oftest negtoppene mod en tagribbe i loen, anbragt fx i et hul i en stolpe. En tagribbe er en rive eller stor “kam” med få, store tænder (se fig. 1).

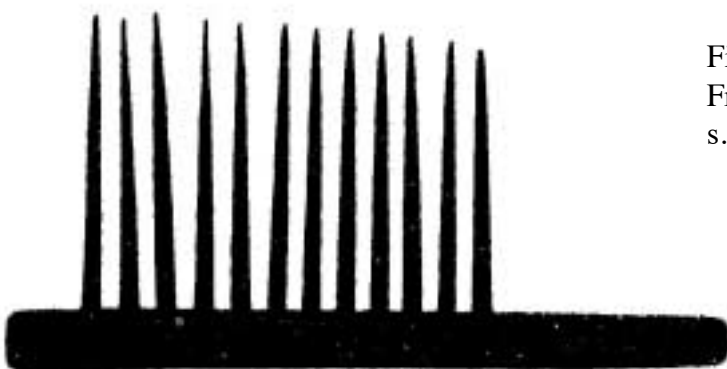

Fig. 1. Langhalmkam, tagribbe. Fra spørgelisten vedr. tærskning, s. 26 (jf. note 15).

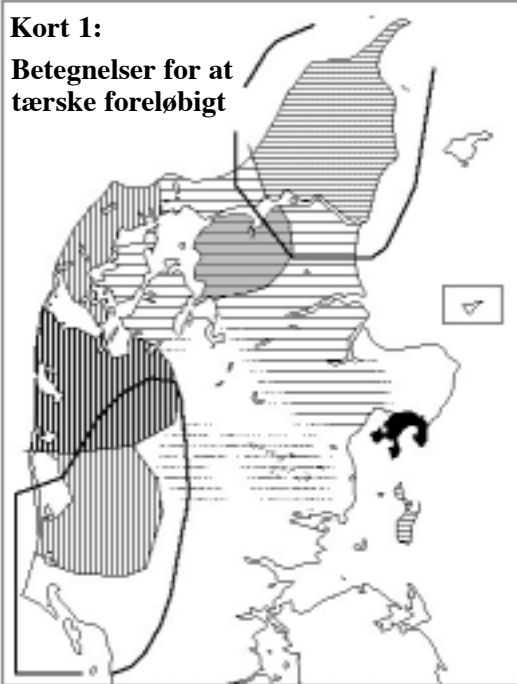
En tagribbe bruges normalt til at *ribbe* taghalm med, dvs. til at fjerne halmstumper mv. fra den halm, der skal bruges som stråtag. I Hals sogn hed det således at *kna·q Row'i* (= knage rugen), når “man tog haandfast ved hvert enkelt Neg og slog Toppen mod f. Ex. Tagrebber”; det tilføjes, at kun de største kerner faldt af, da man kun slog et par slag med hvert neg. Mht. udbyttet ved denne form for tærskning oplyses, at en bestemt slags rug gav 2 skæpper pr. trave², når den blev knaget, men 4-5 skæpper ved tærskning.³ Man kunne også slå negtoppene mod en vognstjært anbragt tværs over loen, eller man stillede et vognhjul skråt op mod en mur og slog toppene mod de kraftige træ-eger.

I Vestjylland brugte man oftest en fjæl (= planke) stillet på højkant i loen, eller en stige stillet op ad muren. Også en tagkam (= tagribbe) kunne anvendes; samme redskab betegnes stedvis en *knagestok*, *knagepind* el. lign.: hjemme *knå·qə vi æ Se·kuw'n* af på en *Knå·qståk* (= hjemme knagede vi sædekornet af på en knagestok), hedder det i en optegnelse fra Skarrild sogn.⁴ Dette citat giver endvidere et eksempel

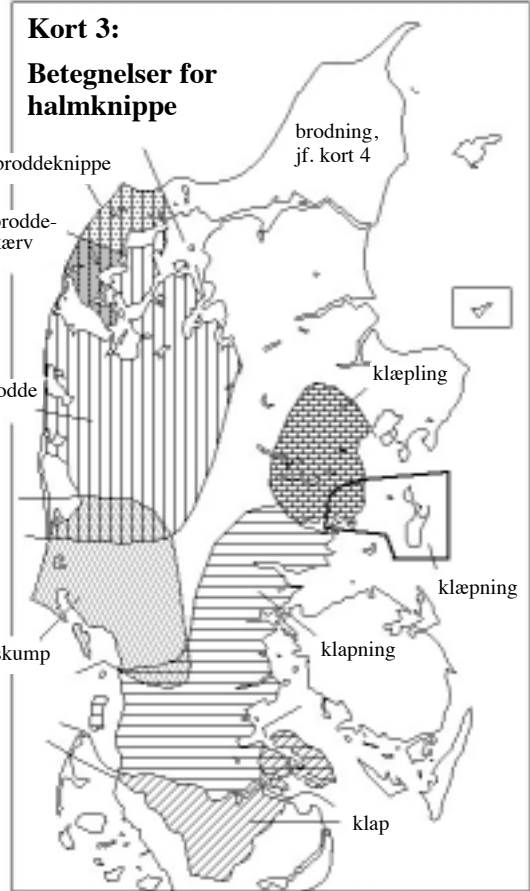
² 1 skæppe (som rummål) = 1/8 tønne = ca. 17,4 liter; en trave = 60 kornneg.

³ Arne Espegaard: *Vendsysselsk ordbog* II (1972) s. 170.

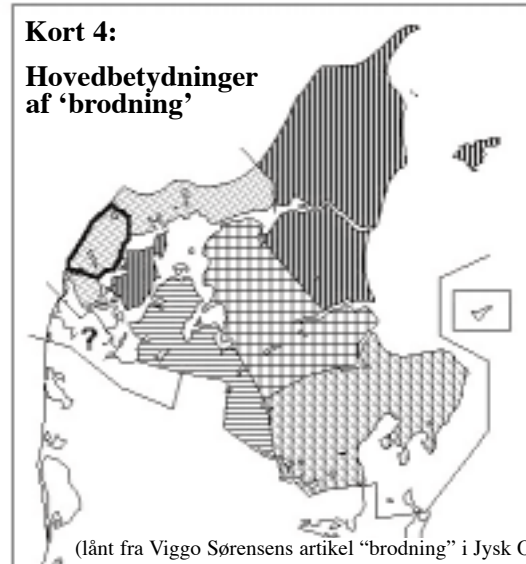
⁴ Dette og det flg. citat stammer fra H.P. Hansens optegnelser, ms. 206.0 og 207.0 på Inst. for Jysk Sprog- og Kulturforskning (IJSK). Jf. H.P. Hansen: *Bondens Brød* (1954) s. 20, *Fra gamle Dage* I (1921) s. 101.

slå negtop
mod noget:	tærse med
stokke:	tærse med
plejl:
brodde	skrifte	brodde
knage	toptærse	toppe
skrifte		

- Område, hvor "tærse" udtales [træsk] dvs. uden metatese
- + Ældre belæg på det samme

knippe af plejltærsket halm i alm. – før og efter der evt. tages taghalm fra	knippe af plejltærsket halm – men især om filtret halm
knippe af plejltærsket halm – men især om strid rughalm	normalt kun om knippe af filtret halm
	bundt af kortstrået halm
	også om favnfuld halm

på udtrykket *knage* (*kornet*) 'af', der på Herning-egnen og sydpå er et fast udtryk på linie med "tærsk korn af". Et andet eksempel: *de ham-læst ku'æn knå·qə vi aw' te se·ku'æn* (= det hamleste (dvs. sværeste, tungeste) korn knagede vi af til sædekorn; Sinding sogn). Metoden var som nævnt langt hurtigere end den egentlige tærskning: en øvet mand kunne på ganske kort tid knage en tønne rug, oplyses det fra Assing sogn, mens det kunne tage op mod en halv dag at aftærsk en tønne rug.

Hvorfor kaldes denne tærskproces at *knage*? Et godt bud er, at en tagribbe el. tagkam stedvis (i Sydvestjylland og det nordlige Sønderjylland) kaldes en *knag* el. *knage*; at behandle kornet eller taghalmen vha. af dette redskab kan da med stor rimelighed kaldes at *knage*.⁵ Denne betegnelse kan så tænkes udstrakt til at gælde også det at slå negtoppene mod andre ting – og endda at "give slag med plejl", som det angives fra Timring sogn i Hardsyssel (vsa. betydningen "slå (neg) mod en stige").

Til sidst et eksempel på vendelboernes vid også i denne sammenhæng. Om naboens dårligt fodrede køer sagde en mand, at "de er så magre, at jeg kan knage al min rug på dem"⁶ – man ser dem for sig: kreaturer så magre, at ribbenene træder frem som tremmer i en stige!

Brodde.

Udtalen af dette ord er *brø·j* og *brö·j* i Vendsyssel, *broj* på Sydsamsø. I Vendsyssel bruges 'at *brodde*' side om side med 'at *knage*'. Fx skriver en meddeler fra Vrejlev sogn (syd for Hjørring): "var der for travlt (i høst), så vi ikke kunne få tid at tærsk, kunne vi jo også snyde os til a "*knag*" heller "*brøj*" no Rownig øver Tagrebberen, Læsstongen heller i Vunstjat laa twat øver Lowi, te aa slo dem imo (= at knage eller brodde nogle rugneg over tagribberne, læssestangen⁷ eller en vognstjært lagt tværs over loen til at slå dem imod); på denne måde kunne man få korn til *e Bejster Brøj* (= en bægster brød, dvs. en bagning, så meget som blev bagt på en gang). På Sydsamsø brodder man negene ved at slå toppene mod gulvet; halmen, der så stadig indeholder en hel del korn, bruges til hakkelse til hestene⁸ – et formål, der også broddes

⁵ Jf. en optegnelse fra Sydvestjylland ved N. Fogtmann i 1812, IJSK (jf. note 4) ms. 269.0. I betydningen 'behandle taghalm ved at slå det mod (eller trække det igennem) tagkam el. lign.' anvendes *knage* også i det vestlige Sønderjylland; udtalen er 'kna·ch på Rømø.

⁶ Espegaard, som note 3.

⁷ Dvs. en stang, som lægges oven på korn- el. hølæs for at holde det fast på vognen under kørsel; den holdes på plads vha. et stykke reb foran hhv. bagpå læsset ned til vognbunden.

⁸ Inger Ejskjær og Poul Andersen: *Sydsamsisk I* (1984) s. 128.

korn til i Vendsyssel. Da der til hakkelse næsten altid bruges havre, er dette formentlig eksempler på, at det ikke blot er rug, der broddes uden brug af plejl. Men *brodde* kan også betyde ‘tærsket let med plejl’ og bruges i den betydning ofte i forbindelse med hakkelse, jf. afsnit 1.2.

Hvorfor anvendes *brodde* om denne tærskproces? Det skyldes formentlig, at når toppen af et neg er (halv-)tærsket og dermed tyndere end rod-enden, kommer neget som helhed til at ligne en brod (eller en kegle, som en meddeler sammenligner det med).

Skrifte.

Udtalen af dette ord er *skröwt* el. *skröwt* i det nordvestlige Himmerland, *skræwt* på Mols. I det himmerlandske område slår man negtoppene mod en stige eller en stang, der i Oudrup sogn betegnes *skriftestangen*: den blev anbragt vandret, fastkilet i *lobalken* (dvs. plankerne omkring loen til afskærmning ind mod korngulvene i laden; se fig. 2). Hensigten med behandlingen er igen “at få de største og tungeste Kærner til Sæd” (Havbro sogn). På Mols skulle negene til sædekorn “hugges mod en lobalk”, oplyses det i en optegnelse.

Fig. 2. “De tungeste korn slås af mod lobalken”. Fotografi fra Värmland i Sverige, bragt i Albert Eskeröd: *Jordbruk unner femtusén år* (1973) s. 196. Desværre råder vi ikke over en dansk illustration af denne form for tærskning.

Men *skraefte korn* kan på Mols ifølge en anden kilde⁹ betyde at ‘tærskede med stokke’. Muligvis hentydes der her til den tærskning af sædekorn, som ifølge H.F. Feilbergs jyske ordbog foregik på følgende måde: en bjælke lægges på to bukke tværs over laden, en mand holder neget med toppen på bjælken, to andre mænd “hver med en slagvol” (dvs. slagstykket af en plejl) giver neget et rask slag over aksene; dette kaldes at “skrifte rugen”. De nævnte slagvoller må antages at være skilt fra resten af plejlene (ellers ville Feilberg formodentlig have skrevet “plejl” i stedet for “slagvol”) og fungerer da som de stokke, der blev nævnt i foregående citat. Desværre er der i instituttets samlinger ikke yderligere oplysninger om ‘skrifte’ i denne betydning, så det kan ikke afgøres, om ordet har været kendt på hele Djursland.

Hvorfor betegner *skrifte* disse måder at tærskede på? Svaret må sandsynligvis søges i den tid, da man fra gårdene afleverede tiendekorn til præsterne, måske i forbindelse med skriftemål. I Ordbog over det Danske Sprog (bd. 19, 1940) nævnes, at man “anså det for tilladeligt at slå de løse kerner af tiendekornet før afleveringen”; de kerner, der sad mest løst, var heldigt nok de tungeste (og dermed de bedste), som man på denne måde kunne holde uden for tienderegnskabet.¹⁰

Det bør endelig nævnes, at man enkelte steder har givet kornet en foreløbig tærskning ved at slå negene mod noget, uden dog at have en særskilt betegnelse for processen.¹¹ Fra Ørum sogn (mellem Viborg og Randers) nævnes, at man ved indkørsel af rug slog negene mod en stige i loen, inden de blev kastet ind i korngulvet og sat på plads der. Det “kostede kun en Mand mere ved Aflæsningen, (at) man fik sin Sæderug tærsket”, kommenterer meddelelsen. Tilsvarende oplyses fra Give sogn i Sydøstjylland, at man på de mindre ejendomme under kornindkørselen tit satte et par bukke op i laden og lagde en bom over: “så tog de derinde fat om roden på neget og gav det et ordentligt dask ned over bommen”, inden de smed neget ind i korngulvet. Men, som meddele-

⁹ L.J. Bøttiger: *Æbeltoft og Omegn* (1893) s. 76.

¹⁰ *Skrifte* i denne betydning kendes for ømålenes vedkommende i enkelte dialekter i Nordøstsjælland: man slog toppene af rugneg mod fx en lobalk, eller man tærskede dem let med plejl. For oplysninger herom takker jeg lektor Inger Bevort, Inst. for Dansk Dialektforskning, Københavns Universitet. Også i norske og svenske dialekter kendes ordet (i former som *skryfte*, *skreffta*) i denne betydning; det omtales udførligt hos Trotzig (note 1 ovf.) s. 115f. I *Ordbok över svenska språket*, bd. 26, 1973, forklares betydningen som et særtilfælde af en anden betydning af *skrifta*, nemlig “tilrettevise, tugte”.

¹¹ Dog anføres udtrykket “hjule rugen af” i Valsgård sogn ved Hobro om det at slå rugnegenes toppe mod et hjul. Men da der ikke i instituttets samlinger er andre eksempler på denne betydning af ‘hjule’, er der snarest tale om en blot individuel orddannelse.

ren siger: det sinkede jo under indkørselen, “så det brugte vi ikke på de større gårde”.

1.2. Med brug af plejl.

Her optræder kun få andre end de ord, der allerede er nævnt ovenfor.

Brodde.

Som nævnt bruges *knage* kun undtagelsesvis om det at tærsk med plejl, og *skrifte* tilsvarende om tærskning med stokke, fx plejlslag-voller. I modsætning hertil bruges ‘at *brodde*’ i et større område om at give negtoppene en let tærskning med plejl, nemlig foruden Vendsyssel i størstedelen af det øvrige Nordjylland, desuden mere spredt i dele af Midtjylland og sporadisk i Sydøstjylland (jf. kort 1). På Nord-samsø ser man det som en fordel *å bråj* (= at brodde) med et par slag af plejlen: “der falder en masse kerner af, så er neget ikke så tungt at tærskke bagefter”. Omvendt påpeges i Salling en ulempe ved metoden: *dæ va Tø· ve å brøi* (= der var tøde ved at brodde, dvs. det sinkede), “fordi man saa skulle i Lag med det igen”, altså gøre tærskningen færdig senere. Det er dog ofte neg, som netop ikke behøver at blive færdigtærsket, der broddes: “vi gjorde det for at tage lidt af Kornet af de alt for kornrige Neg, før de blev skåret i Hakkelse til Hestene”, oplyser en meddeler fra Lemvig-egnen; tilsvarende: “vi *brøje* (dvs. broddede) Havren om Vinteren, naar Hestene ikke skulle have alt Kornet” (Vinderup-egnen).

Toptærskke og toppe.

Som kort 1 viser, optræder ‘at *toptærskke*’ i Thy og den sydlige del af Hardsyssel, mens ‘at *toppe*’ er spredt afhjemlet i det mellemliggende område, dvs. størstedelen af Midtvestjylland. Ordet *toptærskke* er umiddelbart gennemskueligt; det er også ret nærliggende, at man for handlingen at ‘slå på toppen’ el. ‘slå noget af toppen’ kan bruge ordet *toppe*. Også her bruges halvtærskningen ofte i forbindelse med hestefoder: “At toptærskke Kornet det brugte vi saa tit. Halmen skar vi i Hakkelse til Hestene, de behøver ikke saa meget Korn i Hakkelsen om Vinteren, naar de ingenting bestiller” (Sdr. Lem sogn ved Ringkøbing).

Hermed er forholdene vedrørende den foreløbige tærskning og betegnelserne for den færdigbehandlet. Som nævnt foregik den især om høsten eller under kornindkørselen; men de netop anførte citater viser, at den også senere på året kunne træde i stedet for egentlig tærskning.

2. Den egentlige tærskning.

Inden man tog fat på at tærskede det indkørte korn, skulle man først have afsluttet efterårsarbejdet i marken (pløjning, såning af vinterrug, mv.). Men fra omkring 1. november og frem til sidst på vinteren var plejltærskning det faste element i gårdens hverdagsarbejde ved siden af husdyrenes pasning. Nogle steder satte man en ære i at blive tidligt færdig med tærskningen; andre steder tog man sen tærskning som tegn på, at gården havde haft en stor kornhøst. En grund til at få tærskningen overstået nogenlunde tidligt (februar) var, at “ellers havde musene udført en del af arbejdet, især i hæssene! (= kornstakkene)”, bemærker en meddeler fra Odder-egnen.

Man tærskede helst to mand sammen, så fik man den bedste rytme i plejlslagene.¹² Afhængig af gårdens størrelse var det fx to karle, der tærskede sammen, eller en karl og en daglejer (oftest en husmand); på de mindre brug måtte manden selv klare tærskningen. Enkelte steder måtte konen gøre det, fx hvis manden ikke kunne nå det ved siden af sit arbejde som daglejer.¹³

Fig. 3. Plejltærskning i 1920. Fra Axel Steensberg (red.): *Dagligliv i Danmark II* (1964) s. 416. Ifølge spørgelisten vedr. tærskning s. 25 (jf. note 14) stammer denne scene fra Samsø.

¹² Denne vurdering er der udbredt enighed om blandt meddelerne; men en af dem tilføjer, at det “dog var en almindelig Erfaring, at 1 Mand paa Loen bedre kunde holde sin Tærskning end 2 Mand, som naturligvis skulde tærskede det dobbelte” (Ørre sogn ved Herning).

¹³ Eller, som det nævnes fra Rømø i forbindelse med tærskningen: “Sømandskoner, hvis mænd var borte, maatte naturligvis klare det hele selv”.

Hovedtrækkene i tærskningen kan skitseres således.¹⁴ Man begynder i de fleste tilfælde med at gøre et *udlæg* (også blot kaldet *læg*) klar på loen, dvs. man lægger 6-10 eller flere neg (afhængig af loens størrelse) ud på logulvet i 2 rækker. Negtoppene i udlægget skal vende ind mod midten og evt. ligge lidt ind over hinanden; rodenderne skal vende ud mod, evt. ligge helt op mod, lobalken. Så tager man fat med plejlene (se fig. 3). Når man har tærsket et udlæg færdigt, ryster man halmen op og skiller den fra kornet; tærsker man rug, kan der straks tages strå fra til *tag* (= langhalm¹⁵, halm til stråtag), eller det kan gøres senere, når alt kornet er tærsket. Halmen bindes i større eller mindre bundter; taghalm *ribbes* forinden for småhalm mv. (jf. omtalen af en tagribbe i afsnit 1.1). Fra det aftærskede korn på logulvet fjerner man med hænderne eller en blød kost (fx af revling-ris) så meget som muligt af halmstumper, aftærskede aks mv. (kaldet *hælmter* el. lign.), derefter skubber man kornet over i en dyngge for enden af loen, eller man lader det ligge på logulvet, indtil der er tærsket 2-3 udlæg. Korndyngen skal derefter *kastes* og dermed sorteres i godt og dårligt korn samt avner. Er der tale om byg, skal det forinden (*af*)*hases* eller *kørnes*, hvilket kan gøres ved at brede kernerne ud i et tyndt lag på logulvet og tærske dem med plejlen. Endelig skal kornet *sældes*, dvs. de sidste urenheder skal frasorteres vha. et sold (= en sigte). Alt i alt en stærkt arbejdskrævende proces, før hele gårdens kornhøst var færdigbehandlet på loen – intet under, at man lod maskiner overtage dele af dette arbejde, så snart det blev muligt!

Af dialekternes udtryk for de mange nævnte delprocesser mv. vil jeg her kun behandle betegnelserne for selve plejltærskningen og de halmknipper, der udgør en væsentlig del af dens resultat.

2.1. Betegnelser for at tærske med plejl.

Tærske.

Dette ord er naturligvis almindeligt også i dialekterne (med udtale *tæsk* hhv. *tæ·sk*). Imidlertid har *tærske* i dialekterne i modsætning til rigsmålet næsten overalt stærk bøjning. Fx hedder det i datid: *di* ¹*task mæ* ¹*plæj'l* (= de tærskede med plejle; Himmerland) og *a* ¹*tåsk* ¹*råw* ¹*daw*,

¹⁴ Der tilstræbes ingen fuldstændighed i denne beskrivelse. Materialet udviser så mange forskelligheder i detaljerne i forløbet af tærskning mv., at det fortjener en grundigere undersøgelse med henblik på udskillelse af egnsbestemte tærskemåder og -betegnelser. Hvor varieret dette er, kan man få et indtryk af i den af Kristen Møller udarbejdede spørgeliste vedr. tærskning, trykt i *Danske Folkemaal IX* (1936) s. 1-27; besvarelser af denne udgør en væsentlig del af grundlaget for nærværende artikel.

¹⁵ Ordet *langhalm* kan betyde dels 'halm af langstrået sæd', dels 'taghalm'; derfor har jeg oftest anvendt det mere præcise *taghalm* i denne artikel. I øvrigt kendes ordet *langhalm* ikke i de fleste nord- og vestjyske dialekter: taghalm kaldes her blot *tag*.

(= jeg tærskede rug i dag; Sydvestjylland); i førnutid: *di hæ 'somti ståjn å 'toskæn te 'piŋsdaw* (= de har somme tider stået og tærsket til pinsedag; Als). Men dertil kommer, at *tærsk* i et stort område i den østlige del af Midt- og Nordjylland (jf. kort 2) udtales *træsk* eller *tresk*, hvilket svarer til, at ordet skrives *træske*. Denne form findes ikke i dialekterne på øerne¹⁶; men tilsvarende former er jo udbredt i andre germanske sprog, fx tysk *dreschen*, engelsk *thresh* og svensk *tröska*. Dette antyder, at *træske* er en mere oprindelig form, som rigsmålets *tærsk* er udviklet fra.¹⁷ Hvordan dette nu end forholder sig, gælder i hvert fald med N. Blichers formulering, at “paa mange Miiles strækning om Randers “træsker Bunen si Koen ... om Vintren bode Faanoun aa Attenoun”” (= tærsker bonden sit korn (ikke: sin kone!), om vinteren både formiddag og eftermiddag).¹⁸ Også *træske* har stærk bøjning, jf. fx “Albertine stod i loen og trask, mens manden gik på jagt” (Læsø); *han̄ hār troskæð på 'teŋ; di hæ'r 'daw* (= han har tærsket på tønne de her dage, dvs. tærsket på akkord; Mols).

Brodde og slide.

Som afsnit 1.2 viste, kan *brodde* betyde ‘tærsk negtop foreløbigt med plejl’; men ordet bruges også om den egentlige aftærskning af toppene af neg, der er anbragt i *udlæg*. Som modsætning til denne metode kan man gennemtærsk hele neget. I Vendsyssel gør man dette ved at placere de løste neg (især de kortstråede og neg af filtret strå) op ad lobbalken i den ene side af loen og så *slide* stråene tværs over loen. Om nødvendigt slider man kornet flere gange over loen på denne måde, indtil det er rentærsket “og hvert Straa næsten maset”, tilføjer en meddeler fra Vennebjerg sogn. Det synes virkelig velvalgt at bruge ordet *slide* og udtrykket *slide kornet af* om denne intensive form for tærskning!

Tilbage til *brodde*. Det viser sig, at dette ord også kan bruges i forbindelse med allerede tærsket taghalm, nemlig i betydningen: ‘tærsk (taghalm, langhalm) en ekstra gang for at få de sidste kerner af’; dette gælder sporadisk i Nordjylland, det nordlige Hardsyssel og på Samsø. Med alle de nævnte betydninger kan ordet med rimelighed betegnes som et plejltærskningens “joker-ord”; i Vendsyssel optræder det næsten synonymt med ‘tærsk’ (undtagen om den netop omtalte *slide*-proces).

¹⁶ For oplysning herom takker jeg lektor Karen Margrethe Pedersen, Inst. for Dansk Dialektforskning.

¹⁷ Fagudtrykket for en sådan lydudvikling, hvor konsonant og vokal “bytter plads”, er ‘metatese’. Forholdet behandles indgående i Johs. Brøndum-Nielsen: *Gammeldansk Grammatik II* (1968) s. 256 ff., formerne tærsk og træske s. 262.

¹⁸ Niels Blicher: *Topograhie over Vium Præstekald* (1795) s.148.

Hvad angår ekstra tærskning af taghalm i øvrigt, vil jeg blot hen-vise til omtalen af *knage* i afsnit 1.1 og desuden lige nævne et par grun-de til, at det var vigtigt at få taghalmen rentærsket: “Alle Kærner skal af, for de gror i Tækket, og Fuglene river Strå ud”, anføres det i en optegnelse fra Vodder sogn ved Ribe.

2.2. Betegnelser for halmknipper.

Med en så central placering, som *brodde* indtager i de foregående af-snit, vil man nok forvente afsmitning på betegnelserne i dette afsnit. Man bliver da heller ikke skuffet: *brodde* optræder dels selvstændigt, dels i sammensætninger med *knippe* og *kærv* og endelig som grundele-ment i ordene *brodning*, *brønning* m.fl. Men der er også andre ord inde i billedet, fx *klæpning* (fra artiklens overskrift) i gruppe med *klap* og afledninger heraf. Udbredelsen af de fleste af betegnelserne er vist på kort 3, mens forholdene omkring *brodning*-formerne er så komplicere-de, at kort 4 kun angår dem.

Brodde.

Ordet betegner her et ‘stort knippe (broddet) halm’. Som kort 3 viser, kendes ordet i størstedelen af Vestjylland; det er også sporadisk af-hjemlet i det østlige Midtjylland. En *brodde* består oftest af langhalm fra 3 eller flere neg, bundet sammen med 1 eller 2 halmbånd. Den kan være næsten så stor, “som en Mand kan bære”, nævner en kilde fra Thy; der fortsættes: “før i Tiden kunde en Husmand bære en Brøjj hjem”, nemlig som del af lønnen for at tærske som daglejer på en gård. Ordet kan også indgå i betegnelser som *halmbrodde* og *tagbrodde*.

Broddeknippe og broddekærv.

Her er der tale om specialgloser for Thy: *broddeknippe* i Nord-, *brod-dekærv* i Midt- og Sydthy. Også her er betydningen ‘stort knippe (brod-det) halm’, men i hvert fald en *brøj”kjærø* (= broddekærv; kærv = 3 el. flere sammenbundne neg) kan være adskilligt større end en brodde, idet den kan bestå af helt op til 15 tærskede neg.¹⁹ Broddekærvene stablede man i et tomt gulv i laden, så havde man orden på halmfor-rådet til kreaturfoder.

¹⁹ Jf. *Historisk Årbog for Thy og Mors* (1961) s. 362.

Brodning, brønning, brønge m.fl.

Bag disse staveformer ligger der principielle overvejelser omkring retskrivningen af dialektord: hvordan skal lydformer som *brøjen*, *brøn* og *brønen* gengives skriftligt? Jysk Ordbog er her med til at fastlægge et dialekternes skriftsprog. I Ordbog over det Danske Sprog har man valgt at placere de nævnte former under opslagsformen *brønning*, mens vi i Jysk Ordbog har fundet det vigtigt at markere forbindelsen til 'brodde' og derfor har placeret dem under *brodning*, naturligvis med henvisning hertil fra *brønning*. Hvad angår ordets betydninger, viser kort 4, at de udgør et varieret billede: de går fra 'knippe af langt, stivstrået halm' over 'knippe filtret hhv. kortstrået halm' til blot 'favnfuld halm'. Dertil kommer, at forholdene er ikke så enkle, at der til en bestemt udtaleform svarer en bestemt betydning: udtaleformer og betydninger "krydser" ind over hinanden i et nuanceret mønster, som der ved siden af kortet faktisk behøves en ordbogsartikel til at udrede. Formerne optræder også i sammensætninger som fx *halnbrønge* og *tagbrodning*.

Knippe.

Dette ord anvendes stort set ikke som betegnelse for et knippe halm i det nord- og midtjyske område, hvor *brodde* og *brodning* m.fl. er dominerende, men bruges dog på Djursland (stedvis med udtalen *knepi*) og Samsø samt i Midtøstjylland. Syd for brodde/brodning-området er *knippe* tættere afhjemlet, men kan nok kun betegnes som almindelig dels i Sydvestjylland, dels i den sydlige del af Sønderjylland (her med lydformerne *knøp*, *knyp*).

Klap og klapning.

Som kort 3 viser, er *klapning* den dominerende betegnelse i Sydøstjylland og det meste af Sønderjylland, mens *klap*, der er det nedertyske ord for 'knippe', bruges i den sydligste del af Sønderjylland. Disse betegnelser har formentlig deres oprindelse i, at man har klappet stråene fast mod hinanden for at danne pæne og håndterlige knipper. *Klapninger* beskrives som store knipper halm, fx af 6-8 neg, vægt 30-35 kg, oplyses det fra Ribe-egnen; andre steder anføres vægten som 1 lispund, dvs. 8 kg. De stables (ligesom broddekærve ovenfor) i laden til senere brug som fx kreaturfoder. Men ordet bruges også specielt om knipper af taghalm, bestående af 3 (eller op til 6) tagneg, fx i Bjerre herred ved Horsens. På Als er betydningen af både *klap* og *klapning* udviklet videre, så ordene nu bruges som mængdebetegnelse om langhalm og taghalm: man kan tale om *at knöp* ¹*kla'p* eller ¹*klapnən* (= et knippe klap eller klapning), og kornstakkene *blöw* ¹*to't mæ* ¹*klapnən* (= blev tækket med klapning).

Klæpning og klæpling.

Også disse ord har formentlig deres oprindelse i udsagnsordet at *klappe*. Som kort 3 viser, er der her tale om midtøstjyske og samsiske særord el.-former: *klæpling* er tæt afhjemlet i den midterste og sydligste del af Midtøstjylland, desuden enkelte gange på Samsø; omvendt kendes *klæpning* bedst på Samsø (med udtalen *klæpni*²⁰), men er også afhjemlet fra Tunø og enkelte gange fra “fastlandet”. Begge ord kan betyde ‘stort bundt halm’ og specielt ‘knippe taghalm, bestående af 3 tagneg’, jf. fx en optegnelse fra Hundslund sogn: *de go tyw klæpningə haʹm te ən tra:w* = “der går tyve klæplinger halm til en trave (taghalm)”; der tilføjes: “ellers går der jo tres neg til en trave”.

Skump.

Dette ord må nok betegnes som en egns gløse for Sydvestjylland og den nordvestligste del af Sønderjylland, jf. kort 3. Ordet, hvis oprindelse er uvis, optræder i to af Jysk Ordbogs ældste kilder fra Ribe og Varde omkring år 1700. Fra Ribe hedder det således kort og godt: “Naar Bonden har torsken (= tærsket) sit korn, saa binder hand halmen op i schumper”.²¹ *Skump* kan dog, ligesom de fleste andre betegnelser i dette afsnit, også betyde ‘knippe taghalm’.

Efter omtalen af betegnelserne for halmknipper skal kort nævnes, at der også er egnsbestemte navne for den halm, der ikke bindes i knipper, fx *skarnhalm* (Midtøstjylland), *krumhalm* (Sønderjylland) og *slid*, *slidhalm* (Vendsyssel, jf. afsnit 2.1).

Gådens løsning.

Vi har nu stiftet bekendtskab med nogle af de vigtigste jyske betegnelser vedr. plejltærskning. Det er herefter temmelig let at besvare det spørgsmål, der blev stillet i artiklens overskrift: “Kan man brodde en klæpning?”. Kort 3 og omtalen ovenfor viser, at *klæpning* kun findes i et lille område i det sydøstlige Midtjylland, Samsø indbefattet. Da *klæpning* betegner et allerede tærsket stråknippe, kræves det, at *brodde* ikke blot betyder ‘tærske kornneg’, men specielt har betydningen ‘tærske (taghalm, langhalm) en ekstra gang’, hvis overskriftens spørgsmål skal kunne besvares bekræftende. Af omtalen i afsnit 2.1 fremgår, at denne forudsætning gælder på Samsø. Der anføres således i en optegnelse fra Nordby: “Når Langhalmten er bundet i *ʹklæp₁niʹər*, giver man den nogle ekstra Slag med Plejlen for at få den sidste Kærne af; det kaldes også *å ʹbråj*”.

²⁰ Endelsen -ning udtales -ni på Samsø og Djursland.

²¹ Manuskript ved Peder Terpager. GkS 773.I, Det Kongelige Bibliotek.